

УДК 787.6:78.03(477.63)"19"

Чернета Тетяна Олександрівна,
кандидат мистецтвознавства,
доцент кафедри естрадного виконавства
Національної академії керівних кадрів
культури і мистецтв
tacher@ukr.net

МЕТОДИЧНА СПАДЩИНА А. Ф. ОМЕЛЬЧЕНКА

У статті розглядається методична спадщина та епістолярій бандуриста А. Ф. Омеляченка. В центрі уваги автора – листування науковця-методиста з колегами з різних областей України та інші архівні матеріали, що зберігаються у Державному архіві Дніпропетровської області.

Ключові слова: бандурист, бандура, методика, репертуар, школа гри, лист, архів.

Чернета Татьяна Александровна, кандидат искусствоведения, доцент кафедры эстрадного исполнительства Национальной академии руководящих кадров культуры и искусств.

Методическое наследие А. Ф. Омеляченко.

В статье рассматривается методическое наследие и эпистолярный бандуриста А. Ф. Омеляченко. В центре внимания автора – переписка ученого-методиста с коллегами из разных областей Украины и другие архивные материалы, которые хранятся в Государственном архиве Днепропетровской области.

Ключевые слова: бандурист, бандура, методика, репертуар, школа игры, письмо, архив.

Cherneta Tetiana, PhD in Arts, associate professor of the stage art performance chair of National Academy of Managerial Personnel of Culture and Arts.

The Andriy Omelchenko's methodical heritage.

The article reviews the methodological heritage and the correspondence of the bandura-player Andriy Omelchenko. Author's attention is concentrated on the methodologist's correspondence with his colleagues from different regions of Ukraine and the other archival fact materials that are stored in The State archive of Dnipropetrovsk region.

Key words: a bandura player, a bandura, a method, a repertoire, playing school, a letter, an archive.

У червні 2016 року виповнюється 90 років з дня народження Андрія Федоровича Омеляченка (1926–1981) – бандуриста, педагога, кандидата мистецтвознавства (першого в історії серед бандуристів), дослідника бандурного мистецтва, кобзарства й лірництва, у доробку якого понад 90 публікацій. Про виконавські досягнення бандуриста свідчать звання лауреата конкурсу виконавців на I Всесвітньому фестивалі молоді та студентів (Москва, 1957) та інших конкурсів, робота на посадах артиста Київської філармонії та соліста ансамблю бандуристів українського радіо.

Виконавську та наукову діяльності А. Омеляченко поєднував з педагогічною роботою, з 1958 року викладаючи бандуру в Київській середній спеціаль-

ній музичній школі імені М. В. Лисенка, Київському музичному училищі ім. Р. М. Глієра (1960–1971). Серед його учнів – відомі діячі жанру М. і В. Литвини, А. Мамченко, С. Петрова, А. Шутько та ін.

Крім наукових праць та досягнень у сфері педагогіки й виконавства, Андрій Омельченко залишив по собі солідний доробок методичної літератури. Крім того, він вів активну переписку, зокрема з колегами, учнями та ін. Під час роботи у Державному архіві Дніпропетровської області (ДАДО) автором статті віднайдено епістолярій А. Ф. Омельченка, що зберігається в особовому фонді (ФР-6119) дніпропетровського письменника, краєзнавця Івана Максимовича Шаповала (1905–2003). У своїй літературній та публіцистичній діяльності він приділяв велику увагу кобзарям і бандуристам, збирав відомості про них, вів листування тощо. Серед його кореспондентів, наряду з іншими самодіяльними і професійними бандуристами, був А. Ф. Омельченко, чії листи зберігаються у справах № 345 "Документи (автобіографія, статті, публікації, фотографії, афіші, листи) про кобзаря Омельченка Андрія Федоровича" (210 стор.) і № 346 "Переписка кобзаря Омельченка Андрія Федоровича з колегами і учнями" (154 стор.).

Вивчення епістолярної спадщини А. Ф. Омельченка показало, що створенню методичної літератури для бандури передувало листування автора з колегами-бандуристами з різних областей України. Серед його кореспондентів – В. Сидоренко (Дніпропетровськ), М. Лобко (Дніпродзержинськ), О. Коваль (с. Підгороднє Дніпропетровської обл.), О. Корнієвський (Корюківка Чернігівської області), І. Кривенчук (Малин), Л. Марченко (Житомир), А. Кононенко (Полтава), І. Панченко, Б. Жеплинський, М. Баран (Львівщина) та ін. Виявлення і висвітлення маловідомих фактів методичної роботи та творчої діяльності А. Ф. Омельченка, а також його кореспондентів – діячів бандурного мистецтва ХХ століття – є метою даної статті.

Для досягнення мети необхідним є вирішення таких завдань: дослідити архівні матеріали А. Ф. Омельченка, що зберігаються у Державному архіві Дніпропетровської області в особовому фонді І. М. Шаповала; вивчити кореспонденцію А. Омельченка до діячів бандурного мистецтва, виявити невідомі факти історії жанру, проаналізувати діяльність науковця у процесі роботи над методичними працями, узагальнити принципи методичної роботи, їх актуальність в наші дні.

Одразу зауважимо, що у добу наукової діяльності А. Омельченка поняття "кобзар" і "бандурист" вважалися синонімічними (про це свідчить і назва його дисертаційного дослідження: "Розвиток кобзарського мистецтва на Україні (радянський період)"). Сучасні дослідники розрізняють традиційне кобзарство (в його історичній формі та реконструкції) і бандурне мистецтво, пов'язане з фабричним інструментом, що поширився в академічній системі музичної освіти. До речі, на рубежі 1950–1960-х років ХХ сторіччя фабрична бандура київсько-чернігівського типу майстра І. Скляра була щойно поставлена на масове виробництво, експериментально-винахідницька робота по впровадженню механізму перемикання тональностей (до якої А. Омельченко був безпосередньо причетний) ще тривала.

Паралельно із технічним вдосконаленням інструмента та його поширенням у всіх ланках музичної освіти (від початкової до вищої) передовими діячами жанру (насамперед, київськими педагогами) велася робота по створенню і публікації нового репертуару, методичної літератури для бандури тощо. Наряду з С. Баштаном, М. Гвоздем, В. Петренко та іншими бандуристами А. Омельченко вів активну діяльність у цій сфері. Він ініціював випуск серії "Бібліотека бандуриста", упорядкував кілька збірників п'єс для бандури, виступив редактором 46 нотних видань та, за дорученням науково-методичного кабінету учбових закладів Міністерства культури УРСР, рецензентом репертуарних збірок для бандури.

З налагодженням процесу виробництва київсько-чернігівської бандури сталого зразка, А. Омельченко працював над упорядкуванням і виданням репертуарних збірок для нового інструменту. Так, побачили світ "Збірник п'єс для бандури" (1959), збірка "Струни золотії. Твори для бандури" (1965), два випуски збірки "Педагогічний репертуар бандуриста" (1967), "Бандура. Учбовий репертуар для учнів ДМШ" 1–5 класи (1968–1970) та "П'єси для бандури для молодших класів ДМШ" (1975, у співавторстві з М. Лобком).

Крім репертуарних збірок, бібліотека бандуристів стараннями А. Омельченка поповнювалася методичною літературою. По-перше, 1967 року він видав "Школу гри на бандурі" Миколи Опришка (1898–1941), відредагувавши і доповнивши текст автора. По-друге, А. Омельченко сам виступив автором навчально-методичних посібників "Школа гри на бандурі" для 1 і 2 класів ДМШ (1973 і 1977 роки відповідно). На жаль, передчасний відхід з життя перешкодив появі наступної методичної праці. Втім, 1984 року С. Баштан, виступивши спів-автором, видав "Школу гри на бандурі" А. Омельченка, популярність якої серед бандуристів-педагогів зумовила повторне її видання (1989).

А. Омельченко брав участь у методичних та просвітницьких заходах. Зокрема, виступив лектором на семінарі підвищення кваліфікації керівників самодіяльних капел та ансамблів бандуристів (Київ, Малин, 1966), де у своїй доповіді зазначив, що однією з причин гальмування розвитку бандурного мистецтва є відсутність його підтримки з боку керівників районних відділів культури. На підтримку ансамблевого виконавства на бандурі А. Омельченко випустив збірку "Твори для ансамблю бандуристів" (Київ, 1971) з власними перекладами.

У період роботи над дисертаційним дослідженням і в подальшому А. Омельченко вів активне листування з багатьма бандуристами і майстрами. У ДАДО, в архіві І. Шаповала (Од. зб. 346) зберігаються 15 листів дніпродзержинського бандуриста, композитора, заслуженого артиста УРСР Михайла Лобка до свого учня А. Омельченка, написані у 1963–1968 рр. Вчитель надавав цінні матеріали для дисертації, поради щодо фахової літератури тощо. Зокрема, у листі (без дати, орієнтовно кінець 1963 – початок 1964 рр.) останній надсилає А. Омельченку статтю про утворення дніпродзержинської капели бандуристів, а також дуже рідкісну фотографію з архіву свого батька – самодіяльного бандуриста і майстра бандур Сергія Лобка, де сфотографовано майстра Г. Паліївця та його 12 бандур із хроматичними перемикачами, якими користувалася Полтавська зразкова капела бандуристів під керівництвом В. А. Кабачка. Крім того, Михайло Лобко

пише, що в архіві батька збереглися декілька цікавих листів, у яких адресати звертаються до С. Лобка за порадами щодо виготовлення бандур [3, 14].

Під час роботи А. Омельченка і С. Баштана по створенню "Навчальної програми по класу бандури для музичних училищ" та "Навчальної програми по класу бандури для дитячих музичних шкіл" (Київ, 1971 і 1978 відповідно) до колективу авторів приєднався (безсумнівно, на запрошення А. Ф. Омельченка) М. С. Лобко. Цей досвідчений педагог також працював над "Школою гри на бандурі", про що пише у листі до А. Омельченка (від 9 жовтня 1968). Що ж до "Школи" останнього, М. Лобко там же висловлював думку: "Ти затіяв чудову методичну справу <...> Для того, щоб ця методична робота була цікава, одним словом ґрунтовна праця, і відповідала всім сучасним вимогам, слід обов'язково спиратись на великий досвід роботи" [2, 36 зв.]. Варто додати, що крім композиторського доробку та методичних напрацювань, М. С. Лобко присвятив чимало публікацій у пресі визначним подіям бандурного мистецтва, як то видання нотних збірок А. Омельченка, М. Полотая, П. Глушка та ін.

Серед кореспондентів А. Омельченка був винахідник, майстер музичних інструментів з Чернігівщини О. С. Корнієвський (1889–1988). В архіві І. Шаповала (Од. зб. 346) зберігається шість листів майстра, датованих 1964 роком, де він описав свою біографію, творчу діяльність, ділився думками щодо історії кобзарства, стану сучасного бандурного мистецтва, зокрема, щодо вдосконалення бандури (нагадаємо, що саме в цей час А. Омельченко разом з П. Івановим та І. Скляром працював над впровадженням системи перемикачів тональностей для бандури).

До речі, О. Корнієвський вів переписку з багатьма дослідниками кобзарства та українськими митцями. Його листи до М. Полотая, М. Рильського, Б. Жеплинського, М. Єщенка, Р. Польового, О. Нирка ретельно зібрані і опубліковані М. Шудрею та В. Нечепую у книзі "В рокотанні-риданні бандур" (Київ, 2006), виданої до 100-літнього ювілею майстерної діяльності митця. Зауважимо, що листів О. Корнієвського до А. Омельченка, що зберігаються у ДАДО, немає серед опублікованої епістолярної спадщини чернігівського майстра (детальніше див.: [4]).

Географія листування А. Омельченка поширювалася і на Західну Україну. Серед його кореспондентів – відомий львівський бандурист, дослідник і енциклопедист жанру Б. Жеплинський, з яким А. Омельченко ділився матеріалами про кобзарів і бандуристів. У листі (від 1 лютого 1968) Б. Жеплинський просить поради щодо репертуару для керованих ним дівочого ансамблю бандуристів та оркестру українських народних інструментів. Там же читаємо, що до бандуриста звернувся харківський кобзар Г. Ільченко (автор широко відомого "Кобзарського маршу" і думи "То не чорні круки налетіли"), з проханням допомогти впорядкувати та видати збірку своїх творів. На це Б. Жеплинський порадив звернутися до А. Омельченка і надав його київську адресу [3, 76]. Як відомо, перша збірка власних творів Г. Ільченка "Пісні та думи" вийшла у Харкові 1967 року (упор. та вст. стаття О. Юрченка).

Цінним матеріалом для досягнення мети даної статті стали листи А. Омельченка до Лідії Яківни Продайко (нині Попова) – випускниці Львівської консер-

ваторії, викладача класу бандури Дніпродзержинського державного музичного училища (1968–1976). Суміщаючи цю діяльність з роботою за фахом у ДМШ м. Придніпровська (1959–1968) та ДМШ № 9 м. Дніпропетровська (з 1968 – до цього часу), Л. Я. Попова має величезний досвід і успіхи на педагогічній ниві. Як педагог і методист, з 2008 року вона очолює методичну секцію "Бандура" Дніпропетровського управління культури. Під час нашого особистого спілкування у січні 2010 року Лідія Яківна з надзвичайною повагою і теплом згадувала А. Ф. Омельченка. З її слів, у період роботи над своєю "Школою" він вів листування з нею та викладачами бандури різних міст України. Автор обговорював деякі теоретичні засади "Школи", ділився власним педагогічним досвідом, надавав методичні рекомендації тощо. Три листи А. Омельченка і листівка, датовані 1971 роком, зберігалися у приватному архіві Л. Попової. Бандуристка зберегла ці листи і передала авторові даної статті.

У першому листі (від 19 вересня 1971) А. Омельченко звертається до адресатки як до викладача класу бандури – сповіщає, що закінчує роботу над книгою і просить оповісти свій професійний шлях та історію очолюваного нею класу в музичному училищі Дніпродзержинська. Для цього А. Омельченко склав своєрідну анкету, де поставив ряд запитань:

1. Ваш рік народження?
2. Хто до Вас були викладачами музичного училища по класу бандури (їхні прізвища і ініціали)?
3. Коли почали викладати вперше бандуру?
4. Хто Ваш перший в житті навчитель і хто у ВУЗі?
5. Які Ви зустрічали перешкоди в своїй першій педагогічній практиці?
6. Що Ви особисто робите для удосконалення свого методу?
7. Як Ви ведете роботу з бандуристами, який вивчаєте репертуар (основний)?
8. Хто з Ваших учнів навчається в консерваторії?
9. Як Ви ведете роботу з ансамблем бандуристів?
10. Хто у Вашому училищі читає методику гри на бандурі?
11. Які основні недоліки, Ви вважаєте, заважають кобзарському мистецтву рухатись невпинно вперед?

Очевидно, у процесі роботи над виданням А. Омельченко здійснив у листуванні подібне опитування й інших викладачів бандури музичних училищ України. Адже у наступному листі (від 22 вересня 1971), автор дякує Л. Поповій за відповідь, а також за те, що "не тягнули так довго, як деякі наші педагоги-бандуристи з Чернігова, Хмельницька, Запоріжжя, Луцька, Івано-Франківська та Дрогобича". Ці слова ще раз підтверджують, що під час збору матеріалів для книги А. Омельченко охопив різні регіони України.

Отримавши потрібну інформацію у листі з анкетною, А. Омельченко продовжував переписку з молодією викладачкою, ділився власним професійним досвідом, надавав на її прохання цінні поради щодо професійного самовдосконалення та методичні вказівки щодо організації уроку, роботи над конструктивним матеріалом, подав зразок плану уроку з початківцями тощо. У листі від 23 жовтня 1971 року читаємо: "Слід Вам обов'язково включити в актив суміжні

види мистецтв, зацікавитися історією свого предмету, побіжно художніми творами світового репертуару і все буде блискуче! <...> Завжди звертайтеся до старших і ніколи не цурайтесь щось одержати для збагачення свого інтелекту і майстерності <...> Все ж краще, коли Ви будете, як бандуристка і викладач говорити своєю рідною мовою, яка теж звучить солідно! Згадайте як нею володіли Марко Вовчок і Леся Українка". Або: "Ми (бандуристи – Т. Ч.) повинні бути більш спостережливими за нашими колегами, котрі викладають на інших інструментах і не думати, що все що вони роблять, у нас не годиться застосувати. Слід учитися у життя, а життя це все те, що нас оточує, чим живуть інші викладачі, якою вони користуються методикою, хай це буде арфа, баян, ф-но чи скрипка. Дарма, все слід вивчати" (лист від 11 жовтня 1971). Крім того, А. Омельченко цитував різних філософів, розповідав бандуристці цікаві факти з життя відомих композиторів, притчі тощо.

Повертаючись до архіву І. Шаповала, зазначимо, що у його особовому фонді, крім кореспонденції А. Омельченка, зберігаються й інші матеріали: автобіографія бандуриста, копія його трудової книжки, програмка аспірантського випускного іспиту-концерту, рецензії на дисертаційне дослідження тощо. На основі зібраних про А. Омельченка даних І. Шаповал написав нарис "Кобзарська душа", що увійшов до його рукописної "Збірки художньо-документальних оповідей про кобзарів-бандуристів" (до збірки включено нариси про В. Носачевського, В. Сидоренка, Л. Воріну, В. Мерзленка, О. Солодкого, І. Скотаренка та ін.). Планувалося, що книга вийде друком у видавництві "Радянський письменник" (Київ), тому рукопис збірки автор подав на рецензування київському письменнику і бандуристу І.О. Немировичу.

У наукових архівних фондах рукописів та фонозаписів ІМФЕ НАНУ нами знайдено рецензію І. Немировича на збірку І. Шаповала, що містить деякі зауваження [1]. Ось що пише рецензент про нарис "Кобзарська душа": "Шкода, що Андрій Омельченко рано пішов од нас, він би ще багато зробив для кобзарства. Хоча й те, що зробив – іншому б на два життя вистачило. Сам чудовий виконавець (мав високий тенор), блискучий віртуоз-бандурист, теоретик кобзарської справи, він молодим захворів на рак... Я знав його особисто, спілкувався з ним, якимось навіть написав статтю про нього. То добре, що І. Шаповал подає портрет цього непересічного митця <...> Омельченко – помітне явище в кобзарстві, він прямий продовжувач справи свого вчителя Бобиря, але нарис побудований на розповіді, записаний на магнітофон, захарашений такими подробицями, такими специфічно- й технічно-музичними термінами, що скидається на посібник гри на бандурі чи наукову працю. Внаслідок чого втрачається динаміка, спадає зацікавленість. Підкреслюю: без А. Омельченка майбутня книга немислима, але нарис треба робити на основі тих фактів, які є" [1, 15–16]. На жаль, книга І. Шаповала не видана й до тепер.

Розглянувши методичні видання А. Ф. Омельченка, проаналізувавши його кореспонденцію та архівні матеріали, доходимо висновку, що створюючи методичну літературу для навчання гри на бандурі, автор спирався не лише на власний педагогічний досвід, а й цікавився досягненнями бандуристів у різних регіонах

України. Саме з цією метою автор методичних праць вів активне листування з багатьма викладачами бандури музичних училищ і дитячих музичних шкіл, анкетуючи їх. Крім того, провідний бандурист і дослідник надавав колегам цінні методичні поради, охоче ділився з новітніми технічними і репертуарними досягненнями бандурного мистецтва, чим здійснив помітний внесок у справу розвитку й академізації мистецтва гри на бандурі.

Враховуючи все вищезазначене, а також власний педагогічний досвід, вважаємо, що методичні та репертуарні видання А. Ф. Омельченка не втратили своєї актуальності в сучасній методиці викладання київської академічної школи гри на бандурі (за винятком декількох обов'язкових у радянські часи "ідеологічних" творів). Втім, попри появу останніми роками численних нових репертуарних збірок для бандури для різних вікових груп, існує нагальна потреба у створенні сучасної школи гри на бандурі, яка б відображала, подібно до праці А. Омельченка, досягнення українських регіональних академічних бандурних шкіл у сфері виконавства і освіти.

Література

1. Немирович І. Рецензія на рукописну збірку художньо-документальних оповідей про кобзарів-бандуристів І. Шаповала / І. Немирович // Наукові архівні фонди рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського Національної академії наук України. – Ф. 52-5(2). – Од. зб. 502. – 19 арк.

2. Документи (статті, публікації, фотографії, листи) про кобзаря Омельченка Андрія Федоровича / Особовий фонд І. Шаповала // Державний архів Дніпропетровської області. – ФР-6119. – Од. зб. 345. – 210 арк.

3. Переписка кобзаря Омельченка Андрія Федоровича з колегами і учнями / Особовий фонд І. Шаповала // Державний архів Дніпропетровської області – ФР-6119. – Од. зб. 346. – 154 арк.

4. Чернета Т. О. Життєтворчість майстра музичних інструментів Олександра Корнієвського / Т. О. Чернета // Мистецтвознавчі записки: зб. наук. праць. – К. : Міленіум, 2014. – Вип. 25. – С. 21–29.

References

1. Nemyrovych, I.O. A review of I. Shapoval's manuscript collection of artistic and documentary stories about kobza and bandura players. Scientific manuscripts and phono-recordings archival funds of The M.Rylskiy Institute of Art Studies, Folklore and Ethnology of The National Academy of Sciences of Ukraine. F. 52-5(2), Storage unit 502 [in Ukrainian].

2. Documents (articles, publications, photographs, letters) about a kobza player Omelchenko Andriy Fedorovych. I. Shapoval's personnel fund in The State archive of Dnipropetrovsk region. FR-6119, Storage unit 345, 210 p. [in Ukrainian].

3. A kobza player Andriy Fedorovych Omelchenko's correspondence with colleagues and pupils. I. Shapoval's personnel fund in The State archive of Dnipropetrovsk region. FR-6119, Storage unit 346 [in Ukrainian].

4. Cherneta, T. O. (2012). The creative life-work of the musical instruments-maker Olexandr Kornievskiy. Art criticism notes, 25, 21-29 [in Ukrainian].